

BOSHQARUV HISOBIDA SEGMENTAR HISOBNI O'RNINI

U.A.Shirinov – SamISI, PhD.

A.A. Amonov – SamISI, katta o'qituvchi

D.Hamidov – SamISI, magistr

Annotatsiya: Maqolada boshqaruv hisobida segmenlar bo'yicha budjet malumotlarini tushiz tartibi hamda korxonalar ma'lumotlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: segment, aloqa, xizmat, boshqaruv hisobi, budjet, bosh budjet, segmentar hisobot.

Аннотация: В статье описан порядок ввода бюджетных данных по сегментам и данных о компаниях в управленческом учете.

Ключевые слова: сегмент, связь, сервис, управленческий учет, бюджет, общий бюджет, сегментный отчет.

Abstract: The article describes the procedure for entering budget data by segments and company data in management accounting.

Key words: segment, communication, service, management account, budget, general budget, segmental report.

Aloqa xizmatlarini ko'rsatuvchi subyektlarda segmentar hisobotlarni tuzish muhim masalalardan biridir. Chunki aloqa korxonalarining turli xil joylarda filiallari va bog'lamalari mavjud.

Boshqaruv segmentar hisobotlarning xarakterli jihatlaridan biri shundaki, ularni shaklan va mazmunan standartlashtirib bo'lmaydi. Korxonalarda har bir segment bo'yicha tuzilayotgan boshqaruv hisobotlari formati, tarkibiy tuzilishi, tuzish tartiblari, taqdim etish muddati va boshqa jihatlar bo'yicha bir-biridan farqlanadi.

Shu bilan birga halqaro ta'limotda boshqaruv segmentar hisobot shakllarini tuzish negiziga ularni qaysi javobgarlik subyektlari hamda obyektleri bo'yicha tuzilishidan qat'i nazar nazorat qilish tamoyiliga javob berish tamoyili asos qilib olinishi e'tirof etiladi. Ushbu tamoyilga muvofiq javobgarlik subyektlari va obyektleri bo'yicha tuziladigan segmentar hisobotlarda, avalambor, tuzilgan reja (budjet) ko'rsatkichlari hamda ular haqqoniy ijrosini ifodalovchi miqdor va nisbiy ko'rsatkichlar, shuningdek, ulardagi chetlanishlar aks ettirilishi, tuzilgan hisobotlarga beriladigan izoh va tushuntirishlarda esa yo'l qo'yilgan chetlanishlarning qanday omillar evaziga yuz berganligi hamda chetlanishlarning aybdorlari o'z aksini topishi lozim bo'ladi. Aynan ushbu talabdan kelib chiqib, quyida korxonalar bosh budjeti hamda ayrim alohida olingan ko'rsatkichlar bo'yicha tuziladigan budjetlar ijrosi bo'yicha segmentar hisobotlarni tuzish tartibiga hamda ularga berilishi lozim bo'lgan tushuntirishlar va izohlarga qisqacha to'xtalamiz.

Bosh budjet, kompleks hujjat hisoblanadi. U o'z ichiga aloqa xizmatlarini ko'rsatuvchi subyektlarning barcha tarkibiy qismlari, bo'limlari, filiallari faoliyatiga doir asosiy reja ko'rsatkichlarni oladi. Bosh budjet (biznes reja) ijrosi bo'yicha tuziladigan segmentar hisobotda uning har bir ko'rsatkichi bo'yicha hisobot oyi uchun belgilangan reja, u bo'yicha haqiqatda erishilgan natija, shuningdek, reja bajarilishi foizi, rejadan chetlanishlar miqdor va pul birligida aks ettirilishi lozim. Aynan shunday talabdan kelib chiqib, Bosh budjet (biznes reja) ijrosi bo'yicha

tuziladigan segmentar hisobotni quyidagi shaklda tuzish maqsadga muvofiqdir (1-jadvalga qarang)

1-jadval

**Bosh budjet (biznes reja) ijrosi bo'yicha segmentar hisobot
2020 yil uchun¹**

№	Ko'rsatkich	O'lchov birligi	Rej	Haqiqatda bajarilgan	Reja bajarilishi foizi	Rejadan chetlanish
			Yillik	Yil boshidan	Yil boshidan	Yil boshidan
1	Sof tushum	ming so'm	24 468 926	27 396 266	112%	2 927 340
2	Maxsulot tannarxi	ming so'm	16 433 186	17 487 104	106%	1 053 918
3	Davr xarajatlari	ming so'm	9 679 018	8 581 269	89%	-1 097 749
4	Asosiy faoliyatning boshqa daromadlari	ming so'm	1 091 098	1 229 476	113%	138 378
5	Sof foyda	ming so'm	684 167	2 557 369	329%	1 568 416

Ushbu segmentar hisobotni tuzishga asos bo'lib har bir ko'rsatkich bo'yicha javobgarlik markazi tomonidan to'lg'azilgan hisobotlar hisoblanadi. Uning asosida korxonalar rahbariyati tegishli javobgarlik markazlari faoliyatiga baho beradi, ularga doir boshqaruv qarorlarini qabul qiladi hamda rag'batlantirish yoki jazo tadbirlarini belgilaydi.

2-jadval

**Sotish budjeti ijrosi bo'yicha segmentar hisobot
2020 yil dekabr oyi uchun²**

Daromad manbalari nomi	O'lchov birligi	Sotish hajmi rejasi	Haqiqatda sotish hajmi	Reja bajarilishi foizi	Rejadan chetlanish
		Yillik	Yillik	Yillik	Yillik
Kanallar jarasi	ming so'm	726 578	749 349	103	22 771
Halqaro va shaharlararo so'zlashuvlar	ming so'm	129 800	137 400	106	7 600
Maxalliy telefon aloqa xizmati	ming so'm	1 618 538	2 127 978	131	509 440
Ma'lumotlarni uzatish xizmati	ming so'm	21 568 946	23 298 779	108	1 729 833
Data centr xizmati	ming so'm	127 347	112 454	88	-14 893

¹ <https://uztelecom.uz/uz/kompaniya-haqida-1/korporativ-boshqaruv/hisobotlar/choraklik-va-yillik-hisobotlar-1>

² <https://uztelecom.uz/uz/kompaniya-haqida-1/korporativ-boshqaruv/hisobotlar/choraklik-va-yillik-hisobotlar-1>

Call markaz xizmati	ming so'm	1 606	3 757	234	2 151
Telegraf xizmati	ming so'm	827	1 279	155	452
Aloqa vositalarini sotish	ming so'm	78 784	114 762	146	35 978
Asosiy faoliyatning boshqa daromadlari	ming so'm	216 500	850 501	393	634 001
Jami	ming so'm	24 468 926	27 396 266	112	2 927 340

Sotish budjeti ijrosi bo'yicha hisobotni tuzish. Ushbu budjetni aloqa xizmatlarini ko'rsatuvchi subyektlarning foyda markaziga kiruvchi sotish bo'limi tuzadi. Mazkur hisobotni yillik, choraklik va oylik biznes-reja ko'rsatkichlari hamda haqiqatda erishilgan natijalarni ifodalovchi hisob registrlari asosida hisobot oying har dekadasida quyidagi shaklda tuzish maqsadga muvofiqdir (2-jadvalga qarang).

Ushbu segmentar hisobotni tuzishga asos bo'lib aloqa xizmatlarini ko'rsatuvchi subyektlarning sotish bo'limi tomonidan daromadlarni xizmat turlari bo'yicha aks ettiruvchi analitik jadvallar hisoblanadi. Mos ravishda ushbu analitik jadvallar korxonada buxgalteriyasida yuritiladigan xizmatlar ko'rsatishini aks ettiruvchi hisob registrlari asosida tuziladi. Sotish budjeti bo'yicha tuzilgan segmentar hisobot asosida korxonada rahbariyati foyda markaziga kiruvchi sotish bo'limi faoliyatiga baho beradi, unga doir boshqaruv qarorlarini qabul qiladi hamda rag'batlantirish yoki jazo tadbirlarini belgilaydi.

Xizmatlarni ko'rsatish budjeti ijrosi bo'yicha hisobotni tuzish. Ushbu budjetni aloqa xizmatlarini ko'rsatuvchi subyektlarning xarajat markaziga kiruvchi xizmat ko'rsatish bo'limi tuzadi.

Mazkur hisobotning ahamiyati shundaki, uning asosida xizmatlarni sotish rejasini bajarilishi ta'minlanadi. Mazkur hisobot ushbu rejalar bajarilishi ta'minlanganlik holatini oldindan nazorat qilish imkonini beradi. Ushbu hisobotni hisobot oyi boshidan har kuni (kerak bo'lsa har smenada) quyidagi shaklda tuzish maqsadga muvofiqdir (3-jadvalga qarang).

Ushbu segmentar hisobotni tuzishga asos bo'lib korxonada buxgalteriyasiga topshiriladigan xizmat ko'rsatish hisobotlari, xizmat ko'rsatish kartochkalari ma'lumotlari hisoblanadi. Xizmat ko'rsatish budjeti bo'yicha tuzilgan segmentar hisobot asosida korxonada rahbariyati xarajat markaziga kiruvchi xizmat ko'rsatish markazlari faoliyatiga baho beradi, ularga doir boshqaruv qarorlarini qabul qiladi hamda rag'batlantirish yoki jazo tadbirlarini belgilaydi.

Foyda va zararlar ko'rsatkichlari budjeti ijrosi bo'yicha segmentar hisobot. Ushbu hisobotni aloqa xizmatlarini ko'rsatuvchi subyektlarning bosh ofis talabiga ko'ra foyda markaziga kiruvchi barcha bo'limlar, chunonchi reja-iqtisod va moliya bo'limlari hamda buxgalteriya hamkorlikda tuzadi. Ushbu hisobotni choraklar va ularning oylari kesimida quyidagi shaklda tuzish maqsadga muvofiqdir.

**Xizmatlarni ko'rsatish budjeti ijrosi bo'yicha segmentar hisobot
2020 yil uchun³**

Mahsulot nomi	Xizmatlarni ko'rsatish rejasi		Haqiqatda ko'rsatilgan xizmatlar		Xizmatlarni ko'rsatish reja bajarilishi		Reja bajarilishidan chetlanish	
	Oy boshidan	Shu kunda	Oy boshidan	Shu kunda	Oy boshidan	Shu kunda	Oy boshidan	Shu kunda
Kanallar ijarasi	726 578		749 349		103		22 771	
Halqaro va shaharlararo so'zlashuvlar	129 800		137 400		106		7 600	
Maxalliy telefon aloqa xizmati	1 618 538		2 127 978		131		509 440	
Ma'lumotlarni uzatish xizmati	21 568 946		23 298 779		108		1 729 833	
Data centr xizmati	127 347		112 454		88		-14 893	
Call markaz xizmati	1 606		3 757		234		2 151	
Telegraf xizmati	827		1 279		155		452	
Aloqa vositalarini sotish	78 784		114 762		146		35 978	
Asosiy faoliyatning boshqa daromadlari	216 500		850 501		393		634 001	
Jami	24 468 926		27 396 266		112		2 927 340	

Foyda va zararlar ko'rsatkichlari budjeti ijrosi bo'yicha segmentar hisobot korxonada daromadlari holati, qaysi segment daromadi qancha ekanligi hamda xarajatlarning aniq miqdorlarini ko'rsatib beradi.

Ushbu segmentar hisobotni tuzishga asos bo'lib korxonada buxgalteriyasida yuritiladigan barcha daromadlar va xarajatlarni, soliqlar va to'lovlar hisob registrlari, hisoblanadi. Mazkur hisobot asosida korxonaning barcha markazlari faoliyatiga baho beriladi, ularga doir boshqaruv qarorlarini qabul qilinadi, rag'batlantirish yoki jazo tadbirlarini belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Цыганова И. Ю., Якимова В. А. Сегментный учет и анализ деятельности организаций на российских и зарубежных рынках сбыта

³ <https://uztelecom.uz/uz/kompaniya-haqida-1/korporativ-boshqaruv/hisobotlar/choraklik-va-yillik-hisobotlar-1>

- продукции //Международный бухгалтерский учет. – 2015. – №. 13 (348). – С. 2-19.
2. Ігнатенко Т. В. Сутність сегментарного обліку //Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2010. – №. 25 (1). – С. 148-152.
 3. Георгієв В. А. Методика сегментарного аналізу як інструмент сценарного підходу до управління підприємством //Фінансова система України. Наукові записки. Серія “Економіка”. – 2010. – №. Вип. 15. – С. 151-157.
 4. Шароватова, Елена Александровна. "Современные подходы к сегментированию управленческого учета." *Advanced Engineering Research* 11.8-1 (2011): 1268-1273.
 5. Чинбердиева Л. Хўжалик юритувчи субъектларда бошқарув таҳлилининг иқтисодий моҳияти ва аҳамияти //Innovations in Technology and Science Education. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 1830-1839.
 6. Банк-молия К. АА Каримов, АК Ибрагимов, НК Ризаев, НМ Имамова– Бухгалтерия ҳисоби: халқаро молиявий ҳисобот стандартлари/Дарслик–Т.:«МОЛИҲА», 2020–310 б.